

Využívání skalních dutin v Českém ráji v mladší době bronzové až halštatské

Vladimír Peša

Český ráj je naší nejznámější oblastí s výskytem pseudokrasových skalních dutin v kvádrových pískovcích české křídové páne a také po archeologické stránce mu byla dosud věnována největší pozornost. Nejstarší známé archeologické akce začaly před r. 1888 výkopem J. L. Pře v jeskyni Sklep na Chodové (Krtola). Ve větším rozsahu je prováděli mezi léty 1906–1936 J. V. Šimák s K. Buchtelou, K. Prokopem, J. Zemanem a dalšími členy tzv. archeologického družstva při muzeu v Turnově, ve 40. letech vyššídaní L. Jislem a F. Proškem. Nová vlna archeologického zájmu o Český ráj začala až v první polovině 90. let menšími zjišťovacími a záchrannými akcemi v západní části Českého ráje v oblasti Mužský (Petr Jenč a Vladimír Peša) a plošnými revizními odkryvy na Turnovsku (Vít Vokolek a Jan Prostředník).

V současnosti je v celé oblasti Českého ráje registrováno téměř 130 speleoarcheologických lokalit (převisy, výklenky, jeskyně, skalní brány), z nichž 60 lokalit dokládá přítomnost člověka také v období kultury lužické a slezskoplatěnické. Vzhledem ke geomorfologickému vývoji pískovcového reliéfu se nejčastěji jedná o lokality pod převisy a hlubšími výklenky. Vlastní jeskyně nejsou zpravidla velké (Buchtelka, Čihadla, Jižní Lízovka, Jislova, Kostel, Šourkova díra), výjimkou jsou pouze rozsáhlější vrstevní jeskyně Postojna na Turnovsku a Sklep na Chodové na Mužském. Zvláštní lokalitou je Trojnožka (též Dvojitá brána) u Rohlin na Turnovsku, která má charakter vícenásobné skalní brány. K přesnější podobě některých skalních dutin v Prachovských skalách se dnes většinou nelze s jistotou vyjádřit.

Publikované plošné výzkumy nebo větší sondáže proběhly ve 3 jeskyních (Jislova, Kostel – Velká pec, Postojna), 2 výklencích (Novákova pec, Portál na Chodové) a pod 1 mělkým převarem (Sokolka II).

Z okolí Branžeže v západní části Českého ráje pochází nález původně celého lužického koflíku, který byl ve stojaté poloze spolu se zlomykami dalších nádob zanechán pod nenápadným převarem nazvaným *Malá latrína*. Kulturní vrstva zde nebyla vytvořena

(Jenč 1998; Jenč 2006, 133, 151). Nálezy keramiky ze sklonku doby bronzové pocházejí z blízké výklenkové jeskyně *Oko*, kde však je kulturní vrstva porušena novověkými aktivitami a novodobým amatérským prokopáním (Charvátová 2005; Jenč 1998, 219–222; Jenč 2006, 133–134, 152–153; Jenč 2006b, Matoušek – Jenč – Peša 2005, 74–77). Naopak silný sídelní horizont s ohništěm, rozpukaným oblázkem, zvířecími kostmi (tur domácí, prase domácí) a hroudou cizorodé hlíny byl zjištěn drobnou sondou pod *Táborovým abri*, které leží asi 500 m od obou předešlých lokalit (Jenč 2006, 134–135). V souvislosti s touto skupinou lokalit v okolí Nové Vsi je třeba zmínit 1,5 km vzdálený skalní útvar *Sokolka*, tvořící nad močálovitou sníženinou výraznou krajinnou dominantu. Výzkum při abri II zjistil mocné splachové vrstvy, které pocházejí z dnes převážně holého vrcholu. Zde keramické zlomy lužické a slezskoplatěnické kultury a fragment bronzového tordovaného drátu dokládají existenci nevelkého výšinného sídla či kultovního místa, nelze rozhodnout (Jenč 2006, 131–132).

Zajímavá dvojice lokalit se nachází také v severní části masívu Mužského. V oblasti Chodová je vysoko nad roklí Krtolou menší výklenková jeskyně *Portál* a v jejím sousedství se z prostoru sevřeného skalami vstupuje do nejrozsáhlejší vrstevní jeskyně v Českém ráji – do *Sklepa na Chodové*. Skalní Nádvíříčko před jeskyní je zaplněno mocnými splachy, v pravěku však mohlo být do krtolské rokle otevřeno dvojitou skalní bránou.¹ Jeskyně Sklep má v současné době statický režim mikroklimatu. Silně očazený strop ve všech jejích částech, pozorovaný již v 80. letech 19. století (Pře 1888), nemusí souviset pouze s využíváním jeskyně v pozdním středověku a starším novověku (Jenč 2006, 127–128, 147). Vzhledem k popelovitém vrstvám z různých hloubek v obou částech jeskyně lze snad tuto úvahu vztáhnout až k pravěku. Z nálezů věnoval J. L. Pře pozornost pouze lužické amfore s vypnulinami, kterou nalezl ve zlomcích v zadní síni (Pře 1888, 341).

Nálezové okolnosti jsou naopak velmi dobře známé ze sousedního výklenku Portál. Kulturní vrstva, barevně vyvinutá pouze v chráněné části výklenku, obsahovala několik stovek uhlíků, které zřejmě dokládají více rozmetaných ohnišť. S ohniště patrně souvisí i početné čedičové úlomky. Nejvíce nálezů bylo zjištěno uprostřed plochy výklenku, mezi nimi i zlomek bronzové spirálky (Jenč 1993; 1998 a 2006; Jenč – Prostředník 1995; Matoušek – Jenč – Peša 2005).

Ve vzdálenosti 1,5 km od obou jeskyní na Chodové leží na okrajovém bloku stolové hory Mužský známé hradiště Hrada se sousedícím opevněným ostrohem Klamorna. Zdejší lužické osídlení náleží do stupňů BD/HA1–HB1 (Pleslová–Štíková 1981). Keramické zlomy lužické kultury jsou nalézány i v prostoru sousedících skal, pod nimiž se nachází menší výklenková jeskyně, dnes bez sedimentů. Asi 200 m níže po svahu od výklenku (tedy asi 500 m od Hradu) byly nad obcí Olšina zjištěny nálezy naznačující existenci lužického pohřebiště (ústní informace P. Jenče 1997), jiné pohřebiště se nachází na opačné straně pod Hrady nad obcí Dneboh (poloha Kavčiny – Filip 1947, 101 ad.). Na tyto lokality navazuje souvislé lužické osídlení podél Jizery (Březina, Svijany aj. – Filip 1947).

Jeskyně Sklep na Chodové se tvarem podobá druhá největší vrstevní jeskyně Českého ráje Postojna v Klokočských skalách severovýchodně od Turnova. Kulturní vrstva

s lužickými keramickými zlomky se nacházela zejména v prostoru vchodu, hlouběji v jeskyni se přiblížovala k povrchu a vytrácela se. Ze zadních částí nejsou známy žádné nálezy. Nedaleko jeskyně je pramen (Filip 1947, 188–191; Jisl – Prošek: NZ čj. 3421/47 v ARÚ AV ČR v Praze). *Jislova jeskyně* je vedle Postojny nejzajímavější speleoarcheologickou lokalitou Klokočských skal. Výborné konzervační podmínky zdejších jeskynních sedimentů uchovaly uprostřed jeskyně několik centimetrů silnou vrstvu rostlinných zbytků (stébla travin, mech a bukové listí včetně obilních plev a skořápek lískových oršíků). Na zbývající ploše prokopané části jeskyně bylo dno lužického osídlení ušlapáno do podoby tvrdého písku smíšeného s červeným „jílem“ (Filip 1947, 192–193; Hadač – Hašek 1949, 139). Vrstva vystýlky ve vchodu navazovala na ohniště, které je (stejně jako vystýlka) datované keramickými zlomky (Jisl – Prošek: NZ). Nálezový inventář obsahuje i některé předměty, které se ve skalních dutinách vyskytují jen zřídka: zlomky cedníků, bronzový kroužek, kamenné hladítka, brousek a kostěné šídlo (Filip 1947, 192–193). Na dalších lokalitách v blízkém okolí jsou známé pouze fragmenty keramiky popelnicových polí (Pod Jelenem, Kristova jeskyně² – Jenč 2006, 119–120), případně nejistě datovatelné nálezové situace (Trojnožka). Ze skal v poloze Chocholka nad výrazným meandrem Jizery mezi Drábovnou a Klokočskými skalami pochází nález nedochované bronzové sekery, údajně ze skalní rozsedliny (Filip 1947, 205).

Na Malosalsku byla během první poloviny 20. století prokopána řada převisů a menších jeskyní (tzv. pecí) v oblasti Drábovny – pískovcové plošiny s mnoha mělkými skalnatými roklemi vysoko nad údolím Jizery. Dokumentace převážně Šimákových výzkumů je nedostatečná a navíc dnes většinu lokalit nelze v nepřehledném terénu s mnoha skalními dutinami bezpečně lokalizovat. Platí to např. pro Jámu I na Čihadlech s nálezem bronzové jehlice v lužicko-slezskoplatěnické vrstvě, nebo pro hruškovitou jeskyni tamtéž, která obsahovala silnou kulturní vrstvu (lužickou?) s ohništěm před jeskynním vchodem (Vokolek 1995 s lit.). Lokalizovatelná není s jistotou ani část převisů ve skalní depresi Předního a Zadního Kostela s výjimkou Velké služe – velmi nízké pecovité jeskyně, v níž byla zjištěna místa tmavá kulturní vrstva se slezskoplatěnickými zlomky nádob, zvířecími kostmi a kamenným hladítkem (Vokolek 1995 s lit.). Nové nálezy keramiky popelnicových polí pocházejí z *Jeskyně ryby* nedaleko Kostela, která je zřejmě jednou ze Šimákových nelokalizovaných jeskyní. Zbytek její výplně zničili v závěru 90. let trampové (Jenč 2006, 129–130; Matoušek – Jenč – Peša 2005, 66–67).

V nedalekém Turnově se rozkládalo lužické a slezskoplatěnické sídliště (Prostředník 1996 s lit.), které bylo zároveň v dosahu další výrazné pískovcové oblasti na Turnovsku – Hrubosalského skalního města. Osídlení zdejších skal bezesporu dominuje lokalita *Čertova ruka* na izolovaném členitém pískovcovém bloku uprostřed nepřehledného skalnatého terénu. Jediný možný výstup na vrcholovou plošinu vede úzkým skalním průchodem, který střeží velké výklenkové abri *Novákova pec*, prokopané ve 30. letech. Dochovaná dokumentace z výzkumu R. Turka dokládá značně komplikovanou nálezovou situaci s mnoha superpozicemi (Turek 1947). Z vrcholové plošiny i abri pochází velké množství lužické a zejména slezskoplatěnické keramiky, početné jsou velké silnostěnné zásobnice. Podle J. Filipa velké množství mazanice dokládá přítomnost dřevěných staveb v přední části Novákovy pece, které měly být údajně spojeny v jeden ce-

lek s vrcholovou plošinou (Filip 1947, 223–224). Přestože lokalita dosud nebyla podrobněji zpracována, je zřejmé, že význam Čertovy ruky přesahoval hranice Českého ráje. Další nálezy především z období slezskoplatěnické kultury pocházejí jak z okrajových částí masívu Čertovy ruky (Šourkova díra, abri č. 18, č. 19 pod Opomenutou a další polohy mimo skalní dutiny – Benešová et al. 2001), tak i z nejbližšího okolí (převisy Pod Pradědem a Pod Opozdilcem (Prostředník – Vokolek 1998). Kulturní vrstva převisu Pod Pradědem obsahovala kromě keramických zlomků i provrtanou mušli *Cyprea sp.* (Filip 1947, 229–230). Málo početné nálezy ze závěru doby bronzové dokládají využívání skalních převisů také v okolí nedalekého Borku pod Troskami: převis Pod Těhníkovou skálou (Vokolek 2001) a Pod Hlavatou skálou, kde byla nalezena mimojiné bronzová šípka (Filip 1947, 256).

Zajímavou otázkou, související s využíváním skalních dutin na Turnovsku, je případná existence dřevěných dostaveb převisů. Neprímo ji odvozuje J. Filip pro Novákou pec, předpokládána je i pro Trojnožku v Klokočských skalách, kde však byla sonda příliš malá a ani stáří kúlových jamek není jednoznačné (Filip 1947, 193–194). O existenci dřevěných staveb v převisech na základě revizních výzkumů uvažuje V. Vokolek, ale odpovídající dokumentace zatím nebyla zveřejněna (Prostředník – Vokolek 1998; Vokolek 1998).

V období popelnicových polí byly osídleny také *Prachovské skály*, z jejichž členitého terénu se skalními městy pochází značné množství sídlištních i hrobových nálezů. Ze skalních záhybu a drobných slují v okolí Šíkmé věže je uváděna keramika, zvířecí kosti, fragment zrnotérky (?) a dokonce bronzový náramek, vše náležející lužické kultuře (Turek 1946, 21). Nálezy slezskoplatěnické kultury byly J. Hakenem a R. Turkem objeveny na více místech Prachovských skal včetně skalních dutin: pod Skautskou vyhlídkou (s kúlovou jamkou?) a v jeskyni Strážce valů. Před poslední zmíněnou jeskyní R. Turek odkryl slezskoplatěnický žárový hrob (Turek 1946, 58–61). Patrně další pohřeb – rozrušený hrob ve sluji – objevil již dříve J. Haken poblíž Plecháče (Filip 1947, 286–287; Sklenář 1993, 181–182). K této nálezům však bohužel chybí bližší dokumentace. Ze skalního výklenku v soutěsce Fortna pochází depot bronzových kroužků (Turek 1946, 25; Ulrychová et al. 2004). Nejnovější studie o využívání Prachovských skal předpokládá pro období nejintenzivnějšího osídlení v mladší až pozdní době bronzové kromě ústředního hradiště Zadní–Přední Hrádek a opevněné lokality nad Maršovem spíše menší sídelní jednotky, s nimiž by mohly korespondovat případné rozptýlené pohřby v různých částech skal (Čtverák – Ulrychová 2003).

Speleoarcheologické lokality se nacházejí ve všech oblastech Českého ráje, kde se objevují skalní dutiny. Výjimkou jsou pouze jeskyně z úpatí Kozákova, kde starší výzkumy přítomnost nálezů z doby popelnicových polí nedoložily. Nápadná hustota nálezů v okolí Mužského je jistě zčásti dána stavem výzkumů, zčásti však zřejmě odráží hustotu osídlení v okolní otevřené krajině v povodí Jizery a Kněžmostky. Na ploše kolem 25 km² se nacházejí 3 pohřebiště, minimálně 2 sídliště, 1 až 2 hradiště a řada různorodých jeskynních lokalit, jejichž vzájemné chronologické vztahy však dosud nebyly rozpracovány (předběžný nástin Jenč 2005).

V převážné většině sledovaných skalních dutin jsou vytvořeny více či méně mocné kulturní vrstvy a v případě dobré zachované stratigrafie je možné sledovat i jejich vnitř-

ní členění (zpravidla pouze v profilech – např. Portál), které dokládají opakované využívání lokalit. Tomu nasvědčují také rozmetaná ohniště, která lze doložit nepřímo podle koncentrací uhlíků a propálených pískovcových kamenů z obložení ohnišť. Opakovaným návštěvám odpovídá i značná fragmentárnost keramiky, kdy se jen výjimečně podaří zpětně sestavit menší část nádoby (např. Portál, Jislova jeskyně). Komunikaci návštěvníků jeskyně s nejbližším vodním zdrojem může dokládat původ surovin: čedičové kameny, nalézané v jeskyni Portál, mají svůj nejbližší přirozený výskyt na dně krtolské rokle přímo pod lokalitou.

Naopak nápadným typem lokality bez přítomnosti kulturní vrstvy je převis Malá latrína. Pravděpodobně dokládá jen několik ojedinělých návštěv lokality, kdy po zanechání kořlíku zůstalo místo na mnoho staletí opuštěné. Vyložit však nelze ani jednorázovou návštěvu. Při interpretaci této lokality se s Petrem Jenčem přikládáme k rituálnímu uložení nádoby, resp. jejího nedochovaného obsahu. Svědčí pro to nalezové okolnosti (začovaná stojící nádoba bez sídelních dokladů pod nenápadným převisem), malé rozměry převisu, který poskytuje ochranu před deštěm – nikoliv již větrem – stěží pro jednoho člověka), i analogie z Labských pískovců a Francké Alby (Simon – Hauswald 1995; Kulthöhlen 1996).

□

Jak vyplývá z výše uvedených skutečností, je zjišťování důvodů využívání skalních dutin v době popelnicových polí pomocí archeologických metod poměrně obtížné. Jisté je, že každá lokalita je v rámci svého okolí výraznou a v mnoha případech neopakovatelnou individualitou a vyžaduje proto také individuální přístup při své interpretaci. K tomuto názoru došel také V. Vokolek (1997, 25), který se pokusil o funkční dělení lokalit. Zatímco na pastevectví podle něj ukazují spíše členité jeskyně s osídlením především před vchodem (např. Postojna), naopak obtížně přístupná Jislova jeskyně může nasvědčovat loveckým výpravám. V úvahu podle V. Vokolka přicházejí také jeskyně jako úkryty skupin lidí, zabývajících se sběrem lesních plodin, výrobou dřevěných předmětů atd. Naproti tomu nepředpokládá, že jeskyně sloužily jako úkryty ve válečných dobách (op. cit.). Uvedená úvaha se však jen okrajově opírá o jednotlivé artefakty a odráží všeobecnou skutečnost, že jednotlivé lidské činnosti (pastevectví, lov, sběr atd.) jsou jen ve výjimečných případech ztotožnitelné s archeologickými nalezovými situacemi. Proti loveckému využívání Jislovy jeskyně lze argumentovat relativně velkým množstvím keramiky včetně cedníků a zásobních nádob, které by spíše předpokládaly základnu vícedenních loveckých výprav, uskutečňovaných ze vzdálenějšího domovského sídliště. Četné mladolužické osídlení je přitom známé z území Turnova (Prostředník 1996), vzdáleného pouhých 6 km pochodu podél potoka Stebenky. Zpochybnitelný je rovněž předpoklad, že se nejdá o válečné úkryty, neboť se v této době nepředpokládá válčení (Vokolek 1997, 25). Lokální válečné konflikty se bud nemusí archeologicky vůbec projevit, nebo je jejich rozpoznání v podobě požárových horizontů či výzkumem zahloubených objektů na sídlištích jen zřídkakdy možné, zvlášť když je mnoho lokalit známo pouze z povrchových sběrů.

V. Vokolek (1995, 19, podobně jako F. Leja 1987 pro Franckou Albu) oprávněně poukazuje na absenci výzkumů v bezprostředním okolí skalních dutin, které by samotnou dutinu zařadily do širšího nalezového kontextu. Dosavadní podrobněji nepublikované výzkumy Petra Jenče v oblasti Mužského překvapivě prokázaly někdejší přítomnost úrodných sprašových půd na pískovcových plošinách přímo uprostřed skalnaté oblasti³ (Jenč 2005; Datel 2006). Na těchto plošinách s dnes částečně oderodovanými sedimenty mohly existovat osady, jejichž nedlouhou součástí by potom byly i převisy na úpatí skal. Tuto hypotézu však bude nutné v budoucnosti podepřít archeologickými doklady. Prvními z nich mohou být fragmenty lužické keramiky z plošiny nad roklí Lízovkou v blízkosti výklenkové jeskyně Uřo, nalezené v roce 2004.

Petr Jenč na základě mnohaletých pozorování a dílčích výzkumů v Českém ráji stavil následující kulturní vývoj oblasti. S nástupem mladší doby bronzové strmě narůstá počet lokalit a nápor člověka na pískovcovou krajinu vrcholí v 11. a 10. století př. n. l. (HA₂-B₁) v klimatickém období subboreálu, pro který je typické suché a značně nevyslované podnebí kontinentálního rázu. Záhy nato následuje znatelné prořídnutí osídlení, a to převážně v členitých oblastech s nižším srážkovým úhrnem (Příhrazská vrchovina). Hlavní příčinou mohla být neúměrná zátěž člověka na krajinu oslabenou klimatickými výkyvy. Odlesněné plošiny podléhaly zvýšené erozi, která způsobila výrazné ochuzení lokálních ekosystémů. V Českém ráji se osídlení postupně přesouvá spíše do vlhčích podhorských poloh (Drábovna u Malé Skály), nebo se drží při hlavním toku Jizery a celkově dochází k mírnému demografickému poklesu. Po období výrazných změn v pozdní době bronzové a na počátku doby halštatské se osídlení vrací v 7.–5. století př. n. l. v pískovcových oblastech alespoň zčásti do původního rozsahu z mladší doby bronzové (Jenč – Peša 2000, 16–17; Jenč 2005).

Příspěvek je součástí rozsáhlejší studie *Využívání jeskyní v mladší době bronzové až halštatské ve vybraných oblastech střední Evropy*, která vyjde v Památkách archeologických 2006. Aktualizovaný katalog lokalit je v původním, nezkráceném rozsahu autorovou diplomovou práce (uložena v Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinou UK FF Praha 1998).

Poznámky

¹ Tato informace vyplýnula z diskuse na lokalitě mezi autorem, kolegou P. Jenčem a geologem V. Cílkem.

² Kristová jeskyně a sousední Kučerova pec zkoumána v r. 2005 J. Prostředníkem a P. Šídou.

³ V archeologických sondážích pod některými převisy se objevily sprašové polohy i tzv. nickamínek (měkká forma jeskynního sintru, zde v podobě sypkých částic v půdě), které prozrazují vápnité sedimenty nad lokalitami. Následný geologický průzkum skalní oblasti Mužského od r. 2003 v rámci projektu *Kvartérní sedimenty středního Pojizeří a Českolipska* (vedoucí projektu P. Jenč za VMG Česká Lípa a J. Datel za PřF UK) na plošinách prokázal výskyt reliktů sprašových sedimentů.

PŘEHLED LOKALIT

- 1. Berča**, Suhrovice, okr. Mladá Boleslav, n. v.. 280 m, přev. nad dnem údolí 20 m, výzkum (V): 1996 sondáž V. Peša a P. Jenč, nálezová situace (NS): Pravěké nálezy pouze v severní polovině výklenkového abri, jižní část je vlhčí a skalní dno zde vystupuje až k povrchu. Kultura (K): luž., slezskoplatěnická (splat.), nálezy (N): keramika (zl.), literatura (Lit): Jenč – Peša 1996, Jenč 1998 (221), Jenč 2006 (132–133), Matoušek – Jenč – Peša 2005 (64–65).
- 2. Buchtelka – pec 1 (Skautská)**, Ondříkovice, okr. Jablonec nad Jizerou, V: 1928 J. V. Šimák, K: splat., N: keramika (zl.), K: ?, N: paroh (část), Lit: Filip 1947 (196, 204), Vokolek 1995 s lit.
- 3. Buchtelka – pec 2**, Ondříkovice, okr. Jablonec nad Nisou, V: před 1924 J. V. Šimák a K. Buchtela, K: splat., N: keramika (zl.), Lit: Filip 1947 (196, 204), Vokolek 1995 s lit.
- 4. u Bukoviny – skalní rozsedlina**, Bukovina ?, okr. Semily, V: náhodný nález, K: pop. pole, N: bronz (sekera), Pozn: poloha lokality není známa, Lit: Šimák 1909 (4), Filip 1947 (205).
- 5. Černé louže pod Hynštou**, Branžež, okr. Mladá Boleslav, 310 m, přev. 15 m, V: 1994 náhodný nález P. Jenč, K: luž., N: keramika (1 zl.), Lit: Jenč 1998.
- 6. Čertova ruka – abri 18 (Opičí převis)**, Karlovice, okr. Semily, K: splat., N: keramika (zl.). Lit: Benešová et al. 2001.
- 7. Čertova ruka – abri 19 pod Opomenutou**, Karlovice, okr. Semily, V: 1994 J. Prostředník – V. Vokolek, NS: před dutinou 3 m mocné souvrství HB s hliněnými podlahami chat, K: splat., N: nepublikovány, Lit: Benešová et al. 2001.
- 8. Čihadla – jáma I**, Ondříkovice, okr. Jablonec nad Nisou, ca. 430 m, V: 1907 J. V. Šimák, K: luž., splat., N: keramika (mnoho zl.), K: luž. – splat., N: bronz (jehlice), kámen ŠI ?, Pozn: jeskyni dnes nelze rozlišit, Lit: Filip 1947 (201), Vokolek 1995 s lit.
- 9. Čihadla – jeskyně 2 (jáma II, horní pec)**, Ondříkovice, okr. Jablonec nad Nisou, ca. 430 m, V: 1907 J. V. Šimák a K. Buchtela, K: splat., N: keramika (zl.), Pozn: jeskyni dnes nelze rozlišit, Lit: Filip 1947 (201), Vokolek 1995 s lit.
- 10. Čihadla – jeskyně 3 (pod Čihadly)**, Ondříkovice, okr. Jablonec nad Nisou, ca. 430 m, V: 1908 J. V. Šimák, K: splat., N: keramika (zl.), Pozn: jeskyni dnes nelze rozlišit, Lit: Filip 1947 (201), Vokolek 1995 s lit.
- 11. Čihadla – hruškovitá jeskyně**, Ondříkovice, okr. Jablonec nad Nisou, ca. 430 m, V: 1924 J. V. Šimák, 1928 sběr, NS: Pod silnou kulturní vrstvou zjištěno opálené skalní dno, před vchodem ohniště z opálených plochých kamenů. K: luž. ?, N: ohniště (1), keramika (zl.), Pozn: jeskyni dnes nelze rozlišit, Lit: Filip 1947 (201), Vokolek 1995 s lit.
- 12. Hejlovka I**, Branžež, okr. Mladá Boleslav, 280 m, přev. 5 m, V: 1994 sběr P. Jenč, K: pop. pole, N: keramika (1 zl.), Lit: Jenč 1998.
- 13. Jeskyně ryby**, Ondříkovice, okr. Jablonec nad Nisou, ca. 430 m, V: 2000 nález trampů, 2002 sběr P. Jenč, 2004 P. Jenč a V. Peša – likvidace nepovolené stavby, obnova stavu přírodě blízkému v rámci programu Péče o krajинu v CHKO Český ráj, K: luž., splat., N: keramika (zl.), Lit: Jenč 2006 (129–130), Matoušek – Jenč – Peša 2005 (66–67).

14. Jislова j., Bělá, okr. Semily, přev. ca. 30 m, V: 1936 L. Jisl, 1947 L. Jisl a F. Prošek – plošný, 1996 sběr P. Jenč, NS: Na udusaném tvrdém světlém písku s červeným „jílem“ se uprostřed jeskyně nacházela několikacentimetrová vrstva rostlinných zbytků (stébla, mech, bukové listy). Rozštípané a opálené zvířecí kosti se nalézaly po celém prostoru jeskyně. K: ml. luž., N: keramika (zl., zl. cedníku), bronz (kroužek), kámen (hladítka), kost (šídlo), zvířecí kosti (zl.), paleobot. (obilní plevy, skořápky lískových ořechů, traviny, mech, listy), Lit: Filip 1947 (191–193), Jisl – Prošek (ARÚ NZ 3421/47), Hadač – Hašek 1949 (139), Jenč 1998, Šídá 2005.

15. Jižní Lízovka, Mužský, okr. Mladá Boleslav, 325 m, přev. ca. 40 m, V: 1994 sběr v sekundární poloze pod jeskyní P. Jenč, K: luž. (?), N: keramika (2 zl.), Pozn: Nízká vrstevní jeskyně byla nejspíše během 2. světové války zbavena většiny sedimentů. Lit: Matoušek – Jenč – Peša 2005 (69–70).

16. Jižní Točna ve Vlčím dole, Branžež, okr. Mladá Boleslav, V: 1947 sondáž L. Jisl a J. Janků (ztotožnění s lokalitou Jižní Točna není jisté), 2000 mikrosondáž P. Jenč, 2001 povrch. nález P. Jenč, 2002 K. Mašín, K: Ha, NS: sídliště vrstva, N: keramika (zl.), Lit: Filip 1947 (147), Jenč 2006 (121, 141), Waldhauser et al. 2004.

17. Kopřívák I, Srbsko, okr. Mladá Boleslav, V: 2000–2002, 2005 P. Jenč, K1–2: luž., splat., N: keramika (zl.), zuheln. dřevo (trojúhelníková destička), Lit: Jenč 2006 (130–131, 150), Ložek 2006, Matoušek – Jenč – Peša 2005 (71–72).

18. Kostel Přední, Ondříkovice, okr. Jablonec nad Nisou, ca. 430 m, V: 1908–1909, 1924, 1926 J. V. Šimák, NS: Ze všech stran uzavřený skalní prostor (ca. 50 x 20 m) s několika menšími převisy, zkoumány byly přinejmenším 4 z nich. V převisu ve východní stěně, ve dvojitě peci uprostřed a v jeskyni 5 zjištěna popelovitá kulturní vrstva. **Převis ve východní stěně**: K: splat., N: keramika (zl.), zvířecí kosti, **První pec vpředu** a **Přední jáma**: K: splat., N: keramika (zl.), **Jeskyně 2**: K: splat., N: keramika (zl.), **Jeskyně 4**: K: splat., N: keramika (zl.), zvířecí kosti, **Jeskyně 5 se zříceným balvanem**: K: luž., N: lužická vrstva, Lit: Filip 1947 (196–199, 202–204), Jisl – Prošek (NZ ARÚ 3421/47), Vokolek 1995 s lit.

19. Kostel Zadní, Ondříkovice, okr. Jablonec nad Nisou, ca. 430 m, V: 1924 a 1927–28 plošný J. V. Šimák, 1947 sondáž L. Jisl a F. Prošek, NS: Skalní nádvoríčko (ca. 20 x 4 m) s několika nízkými jeskyněmi a převisy. Ve Velké služi i v obou zkoumaných převisech (jeskyních?) popelovitá kulturní vrstva s uhlíky. Velká sluj: K: splat., N: keramika (zl.), kámen (hladítka), zvířecí kosti. **Jeskyně č. 16** (?): K: splat., N: keramika (zl.), Lit: Filip 1947 (196–199, 202–204), Jisl – Prošek (NZ ARÚ 3421/47), Vokolek 1995 s lit.

20. blíže Kostela nebo Čihadel – jeskyně 6 pod vysokou převislou skálou, Ondříkovice, okr. Jablonec nad Nisou, V: 1909 Šimák, Buchtela, Zeman, Hoffman a Matiegka, NS: kulturní vrstva nejistého stáří, může být i neolitická, K: splat., N: keramika (zl.), Lit: Filip 1947 (203–204), Vokolek 1995 s lit.

21. Kristova j., Bělá u Turnova, okr. Semily, V: 2001 P. Jenč – sběr z výhozu nelegálního výkopu, 2005 sondáž J. Prostředník, P. Šídá a P. Hartman, K: luž. (BD-HA1), N: keramika (zl.), ŠI (?), Lit: Jenč 2006 (119–120), Jenč 2006a.

22. Malá latrína, Suhrovice, okr. Mladá Boleslav, ca. 262 m, přev. ca. 3 m, V: 1996 sondáž P. Jenč, NS: Kolem úplného, ale kořeny prorostlého a rozbitého koflíku (původně

stojícího) ležely střepy z dalších nádob. K: luž., N: keramika (celý koflík, zl.), Lit: Jenč 1998 (220), Jenč 2006 (133, 151).

23. Mamuták I (Velký), Branžež, okr. Mladá Boleslav, 325 m, přev. 25 m, V: 1994, 1997, 1998, 2002 a 2003 sběr P. Jenč, 1997 a 2002 drobná sondáž P. Jenč, 2003 nelegální výkop M. Kubecák. K: luž. a slplat., N: keramika, Lit: Jenč 1998 (16–17), 2000 a 2006 (123–124, 144–145), Jenč 2006b (32), Matoušek – Jenč – Peša 2005 (90–91).

24. Mamuták II (Malý), Branžež, okr. Mladá Boleslav, V: 1994 sběr P. Jenč, K: luž (?), N: keramika (zl.), Lit: Jenč 2006 (124–125).

25. Novákovova pec (na Čertově ruce), Karlovice, okr. Semily, abri, V: 1935–36 plošný J.V. Šimák a R. Turek, NS: Kulturní vrstva z velké části poškozena mladšími sídlištěními aktivitami – silně zvlněná. K: ml. luž., slplat., N: jámy ?, kůlové jamky, keramika (mnoho zl., zl. chřestidel), mazanice (mnoho?), bronz ?, zvřečí kosti ?, Pozn: Abri se nachází při vstupu na polykulturní výšinné sídliště Čertova ruka (vč. luž. a slplat. nálezů). Lit: Filip 1947 (219, 221–228), Turek 1947, Prostředník – Vokolek 1998, Benešová et al. 2001.

26. Obětní kámen, Branžež, okr. Mladá Boleslav, V: ?, K: ml./pozd. Br., N: keramika (zl.), Lit: Waldhauser 2001 (18).

27. Oko, Suhrovice, okr. Mladá Boleslav, výklenková jeskyně se skalní bránou, 275 m, délka 25 m, hl. až 11 m, V: 1993 V. Daněček, 1995–96 sondáž P. Jenč – V. Peša, 1998 sondáž P. Jenč, 2004 a 2005 nelegální výkopy (2/3 plochy jeskyně), NS: Původní nalezové situace nedochovány (intruze v novověkém/středověkém souvrství). K: pozd. Br., N: keramika (zl.), zvřečí kosti (dom.), Lit: Charvátová 2005, Jenč 2006 (133–134, 152–153), Jenč – Peša 2000, Matoušek – Jenč – Peša 2005 (74–77).

28. Okrajová, Suhrovice, okr. Mladá Boleslav, V: 1997 sondáž P. Jenč, K: luž. ?, N: keramika (zl.), Lit: Jenč 2006 (135).

29. Pánvička, Bělá, okr. Semily, V: 1947 sondáž L. Jisl – F. Prošek, K: luž., N: keramika (zl.), Lit: Filip 1947 (194), Jisl – Prošek (NZ ARÚ 3421/47).

30. skály k Poddoubí, Vyskeř, okr. Semily, „jeskyňka“, V: 1935 nález z porušené situace, K: ml. luž., N: keramika (zl. z malého osudí), Pozn: jeskyni dnes nelze rozlišit, Lit: Filip 1947 (268).

31. Pod Drábskými světničkami, Dneboh, okr. Mladá Boleslav, V: sběr P. Jenč, NS: Nálezy zjištěny pod výklenkem, výklenek je zcela bez sedimentů. K: pop. pole, N: keramika (málo zl.), Pozn: V okolí Drábských světniček početné nálezy pop. polí: ojedinělé nálezy ze splachů na úpatí skal (pravděpodobně v souvislosti se sousedním hradíštěm na Hradech), ca. 200 m pod výklenkem lužické pohřebiště. Lit: Jenč (nepublikováno).

32. Pod Hlavatou skalou (Na hrádku), Hrubá Skála, okr. Semily, převis ?, V: 1906 J. V. Šimák, K. Buchtela a p. Hrdina, K: pop. pole, N: keramika (zl.), bronz (šipka), Lit: Buchtela 1908, Filip 1947 (256), Vokolek 1998.

33. Pod jelenem, Bělá, okr. Semily, V: 1988 sběr J. Kosina, K: luž., N: keramika (zl.), Lit: Kosina 1989 (40).

34. Pod Mamutáky (»Waldhauzříkova«), Branžež, okr. Mladá Boleslav, V: 2003 K. Mašín, K: luž., N: keramika (zl.), Lit: Waldhauser et al. 2004 (150).

35. Pod Opozdilcem, Karlovice, okr. Semily, ca. 320 m, K: slplat., N: nepublikovány, Lit: Prostředník – Vokolek 1998 (127).

36. Pod Pradědem, Karlovice, okr. Semily, 330 m, V: 1947 sondáž L. Jisl a F. Prošek, 1994–95 a 1997 J. Prostředník a V. Vokolek, NS: nálezy z kulturní vrstvy, chaty??, K: pop. pole (luž., slplat.), N: keramika (zl.), mušle (provrtaná), Lit: Filip 1947 (229–230), Jisl – Prošek (NZ ArÚ 3421/47), Prostředník – Vokolek 1998.

37. Portál na Chodové, Mužský, okr. Mladá Boleslav, 365 m, přev. 45 m, V: 1993–99 (s přestávkami) plošný P. Jenč (spolupráce zejména V. Peša, J. Maršílek, V. Ložek), NS: Kulturní vrstva s největší koncentrací nálezů uprostřed výklenku. K1: luž. (BD/HA, HA./HB.), N: keramika (zl.), bronz (zl. spirálky), kámen (čediče), zvřečí kosti, K2: Ha ?, N: keramika (zl.), Pozn: V těsném sousedství je jeskyně Sklep a zasypaná skalní brána. Lit: Jenč 1993, 1998 (117–120) a 2006 (126–127, 146), Jenč – Prostředník 1995, Matoušek – Jenč – Peša 2005 (25, 27, 69, 83–86).

38. Postojna, Bělá, okr. Semily, V: 1935 E. Gebauer (negat.), 1943 sběr J. Filip, 1947 sondáž L. Jisl a F. Prošek, NS: Slabá kulturní vrstva se od vchodu směrem do jeskyně postupně vytrácela. K: luž., N: keramika (zl.), Lit: Gebauer 1934–35 (100–101), Filip 1947 (188–191), Jisl – Prošek (NZ ArÚ 3421/47).

39. výklenek poblíž Postojny, V: 1935 E. Gebauer, NS: popelovitá vrstva, K: pop. pole?, N: keramika (1 zl.), Pozn.: dutina nelokalizována. Lit: Gebauer 1934–35 (103).

40. Prachovské skály – na Bukovině, Horní Lochov, okr. Jičín, jeskyně, V: J. Haken, K: slplat., N: keramika, Pozn: Jeskyně nelokalizována, nálezy pop. polí jsou z celého areálu Prachovských skal. Lit: Filip 1947 (286).

41. Prachovské skály – sluj poblíž Plecháče (Šlikova vyhlídka), Horní Lochov, okr. Jičín, V: J. Haken, K: pop. pole (?), N: rozrušený hrob, keramika (zl.), Pozn: bez lokalizace, Lit: Filip 1947 (286), Turek 1946 (21).

42. Prachovské skály – Fortna, Horní Lochov, okr. Jičín, V: R. Turek, K: popel. pole (?), N: bronz (depot kroužků), Lit: Turek 1946 (25), Ulrychová et al. 2004.

43. Prachovské skály – Pod Skautskou vyhlídkou, Zámostí, okr. Jičín, převis, výklenky a drobné sluje, V: J. Haken, K: slplat., N: kůlová jamka, keramika ??, Lit: Turek 1946 (24–27, 44, 147).

44. Prachovské skály – j. Strážce valů, Zámostí, okr. Jičín, V: R. Turek, NS: před jeskyní žárový hrob (slplat.), K: slplat., N: keramika (zl., popelnice – zl.), Lit: Turek 1946 (58–61, 156), Čtverák – Ulrychová 2003 (493, 501).

45. Prachovské skály – u Šikmé věže, Horní Lochov, okr. Jičín, V: J. Haken, K: luž., NS: 1/ pod převisem nálezy, 2/ ve skalních záhybech a drobných služích „hrubky“, N: 1/ keramika (zl.), zvř. kosti, 2/ keramika (nádoba s pokličkou, zl.), bronz (náramek), kámen (zl. mlýnku), Lit: Turek 1946 (18, 21).

46. Sklep na Chodové (Krtola), Mužský, okr. Mladá Boleslav, 367 m, přev. 45 m, dl. ca. 40 m, V: před 1888 sondáž J. L. Příč, 1992 dokumentace narušení vrstev s archeol. nálezy, 1994, 1995 a 1999 sběr P. Jenč, 1997 V. Cílek; před jeskyní 1999–2000 P. Jenč – V. Peša, NS: Pravěké nálezy z přední i zadní části jeskyně, po celé jeskyni kulturní vrstva, rovněž ve skalním prostoru před jeskyní. K: luž., N: keramika (zl., slepená amforka), zvřečí kosti?, Pozn: Již za Příče byl strop v obou částech jeskyně silně začazený.

Pravěká keramika zjištěna i před jeskyní na tzv. Nádvoříčku, které se původně (ve starším pravěku) otvíralo do údolí dvojnásobnou skalní bránou, dnes zařízenou a zanesenou sedimenty. V sousedství je jeskyně Portál. Lit: Balatka – Sládek 1976 (plán), Cílek 2006, Cílek 2003, Jenč 1998 a 2006 (127–128, 147), Jenč – Prostředník 1995, Matoušek – Jenč – Peša 2005, Píč 1888 (341–342).

47. Sokolka I a II, Srbsko, okr. Mladá Boleslav, 280 m, přev. ca. 20 m, V: 1993–94, 1996, 2001, 2002 a 2003 sběr P. Jenč, 1997 sondáž P. Jenč s V. Pešou, 2003 několik drobných nelegálních výkopů M. Kubeček, mimo převisy 1998 J. Waldhauser, NS: Dvě výklenkové abri na jižním úpatí izolovaného skalního bradla. Nálezy jsou známy z obou skalních převisů a nacházejí se rovněž v „laténské“ splachové vrstvě pocházející z vrcholové plošiny. K: luž., slplat. (HB), N: keramika, Lit: Jenč 1998 (209–211), Jenč 2006 (131–132), Matoušek – Jenč – Peša 2005 (86–87).

48. Sprášová brána, Troskovice, okr. Semily, V: 1999 (V.) P. Jenč sběr, 1999 (X.) J. Skála sondy, K: luž. (?), N: keramika (zl.), Lit: Jenč – Peša 2000, Waldhauser 2003, Matoušek – Jenč – Peša 2005 (86–87).

49. Stříbrný orel I, Branžež, okr. Mladá Boleslav, 342 m, přev. ca. 20 m, V: 1994, 1998, 2003–2004 sběr P. Jenč, 1996 sondáž P. Jenč, K: luž., N: jáma, keramika (zl.), zvířecí kosti (dom.), Pozn: Osteologický materiál nepochází z potravně využitelných částí zvířat. Lit: Jenč 1998 (17, 19), Jenč 2006 (123, 143).

50. Šourkova díra (na Čertově ruce), Karlovice, okr. Semily, V: 1935–36 J.V. Šimák a R. Turek, K: slplat., N: keramika (zl.), Pozn: Jeskyně byla zřejmě součástí areálu polykulturního výšinného sídliště Čertova ruka (srov. Novákova pec). Lit: Filip 1947 (219, 228), Benešová et al. 2001.

51. Táborové abri, Suhrovice, okr. Mladá Boleslav, V: 1997 sondáž P. Jenč, NS: mocná kulturní vrstva, K: HB₁₋₂, N: ohniště, keramika (zl.), kámen (rozprklý valoun), hlína (hrouda), zvířecí kosti, Lit: Jenč 2006 (134–135).

52. Těhníkova skála, Hnanice pod Troskami, okr. Semily, 280 m, V: 1907 K. Prokop – K. Buchtela, K: popel. pole, N: keramika (zl. zásobnice), Lit: Filip 1947 (194), Prostředník – Vokolek 1998 (127), Vokolek 2001.

53. Trojnožka (Déravec), Bělá, okr. Semily, vrstevní jeskyně charakteru dvojitě skalní brány, V: 1947 sondáž L. Jisl a F. Prošek, NS: kulturní vrstva, K: slplat., N: keramika (zl.), Lit: Filip 1947 (193–194), Jisl – Prošek (NZ ARÚ 3421/47).

54. Uňo, Mužský, okr. Mladá Boleslav, V: 1999, 2000 a 2003 sběr P. Jenč, 2000 sondáž P. Jenč (v kooperaci s GÚ AV ČR – R. Mikuláš), K: luž. (ml.), N: keramika (zl.), Pozn: Minimálně 90 % původní pravěké sediment. výplně dutiny zničeno během novověku a zvláště v roce 1999 (obnovení nelegálního trampského kempu), Lit: Jenč 2006 (128–129, 148), Jenč 2006b (37–39).

55. V jezírkách (pod samotou Vrchy), Kacanovy, okr. Semily, V: 1943 L. Jisl, K: slplat., N: ohniště, keramika (zl. ze zásobnice), Lit: Filip 1947 (209).

56. V Kotli, Příhrazy, okr. Mladá Boleslav, V: 1997 sběr P. Kracík, K: luž. (?), N: keramika (1 zl.), Lit: Jenč 2006 (128).

57. V průchodě, Boseň, okr. Mladá Boleslav, V: 1997 mikrosondáž P. Jenč, K: luž. (?), N: keramika (zl.), Lit: Jenč 2006 (120, 141).

58. Východní Vránovy, Branžež, okr. Mladá Boleslav, 300 m, přev. 1 m, V: 1991? výkop R. Toms a D. Maruška ze Žehrova, P. Jenč 1994 povrch. nález, R. Toms a P. Jenč 1997 mikrosondáž, P. Jenč a K. Klokan 2002, K: luž. ?, N: keramika, Lit: Jenč 1998 (18–19), Jenč – Peša 2000, Jenč 2006 (125).

59. Vývrat, Suhrovice, okr. Mladá Boleslav, 280 m, přev. ca. 20 m, V: 1996 sběr P. Jenč, NS: Nález byl v druhotné poloze. K: HB, N: keramika (1 zl.), Lit: Jenč 1998 (220), Jenč 2006 (135, 154).

60. Zelená j., Branžež, okr. Mladá Boleslav, V: 1998 P. Jenč, K: luž., N: keramika (zl.), ší (84 ks), hlinka (1), zvíř. kosti (zl.), Pozn: patrně dílna na místní surovinu, Lit: Jenč 2006 (135, 154).

61. Kurandovská j., Branžež, okr. Mladá Boleslav, V: 1997 sondáž P. Jenč, K: luž. (?), N: keramika (zl.), Lit: Jenč 2006 (121–122, 142).

Literatura a prameny

- BALATKA, B. – SLÁDEK, J. 1976: *Jeskyně Krtola v kvádrových pískovcích u Mužského*. Československý kras 27 (1975), 96–97. Praha.
- BENEŠOVÁ, J. – KALFERST, J. – PROSTŘEDNÍK, J. 2001: *Prostorová identifikace archeologických lokalit v oblasti „Hruboskalska“, okr. Semily – úsek „Čertova ruka“*. Pojizerský sborník 4 (1999), 55–77. Turnov – Praha.
- BUCHTELA, K. 1908: *Praehistorická archeologie*. Časopis Společnosti přátel starožitností českých 16, 108–110. Praha.
- CÍLEK, V. 2006: *Jeskyně Krtola v Českém ráji*. In: Jenč, P. – Šoltysová, L. (eds.), 97–102.
- ČTVERÁK, V. – ULRYCHOVÁ, E. 2003: *Prachovské skály na úsvitě... Prostor Prachovských skal – místo vyhledávané od pravěku po novověk*. Archeologie ve středních Čechách 7, 475–507.
- DATEL, J. 2006: *Geologický výzkum kvartérních sedimentů v mikroregionu Příhrazské vrchoviny*. In: Jenč, P. – Šoltysová, L. (eds.), 93–96.
- FILIP, J. 1947: *Dějinné počátky Českého ráje*. Praha.
- GEBAUER, E. 1934–35: *Rukopisný deník č. 4.* – Tagebuch Nr. 4. Archeologické pracoviště Severočeského muzea v Liberci.
- HADAČ, E. – HAŠEK, M. 1949: *Remnants of Wood from the Prehistoric Fire-Places in Bohemia*. Studia Botanica Čechoslovaca 10, 136–148. Praha.
- CHARVÁTOVÁ, J. 2005: *Pravěkou keramiku ukradli z jeskyně*. Škody jsou obrovské! Boleslavský deník 13. 5. 2005, 2. Mladá Boleslav.
- JENČ, P. 1993: *Záchranný archeologický výzkum jeskyně Portál na Chodové v oblasti Mužský – východ (k. ú. Mužský)*. Pojizerský sborník 1, 48–56. Turnov.
- JENČ, P. 1998: *Bělá (okr. Semily), Branžež, Mužský, Srbsko, Suhrovice (okr. Mladá Boleslav)*. Výzkumy v Čechách 1996–7. AÚ AV ČR Praha.
- JENČ, P. 2000: *Branžež (okr. Mladá Boleslav)*. Výzkumy v Čechách 1998. AÚ AV ČR Praha.
- JENČ, P. 2005: *Historická paměť písčkovcové krajiny Českého ráje*. Krkonoše – Jizerské hory č. 3/2005, 22–25. Vrchlabí.
- JENČ, P. 2006: *Soupis speleoarcheologických lokalit Českého ráje – terénní průzkum a evidence nálezů v letech 1992–2003*. 1. část. In: Jenč, P. – Šoltysová, L. (eds.), 117–156. Turnov.
- JENČ, P. 2006a: *Keltové a jeskyně Českého ráje*. In: Jenč, P. – Šoltysová, L. (eds.), 167–171. Turnov.
- JENČ, P. 2006b: *Zničené sedimentární výplně skalních dutin Českého ráje*. In: Jenč, P. – Šoltysová, L. (eds.), 31–40. Turnov.

- JENČ, P. – PEŠA, V. 1996: *Speleoarcheologické výzkumy v Českém ráji. Pseudokrasové jevy v horninách české křídové pánve (sborník příspěvků ze semináře)*, 23–24. Praha.
- JENČ, P. – PEŠA, V. 1998: *Suhrovice (okr. Mladá Boleslav)*. Výzkumy v Čechách 1996–7. AÚ AV ČR Praha.
- JENČ, P. – PEŠA, V. 2000: *Nejstarší osídlení severních Čech*. Česká Lípa (dotisk).
- JENČ, P. – PROSTŘEDNÍK, J. 1995: *Speleoarcheologický projekt Chodová*. Pojizerský sborník 2, 44–54. Turnov.
- JENČ, P. – ŠOLTYSOVÁ, L. (eds.) 2006: *Pískovcový fenomén Českého ráje*. Turnov.
- JISL, L. 1946: *Jeskynní sídliště lužického lidu u Rozumova*. Památky archeologické 42 (1939–46), 149–152.
- KOSINA, J. 1989: *Zpráva o archeologických akcích Okresního muzea Českého ráje v Turnově za r. 1988*. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 16, 39–41. Hradec Králové.
- KULTHÖHLEN 1996: *Kulthöhlen. Funde, Deutungen, Fakten*. NHG: Nürnberg.
- LEJA, F. 1987: *Vorgeschichtliche Funde aus dem Kleebergschacht im Bärnhofer Wald, Lkr. Amberg-Sulzbach (Oberpfalz)*. Abhandl. der Naturhistorischen Gesellschaft Nürnberg e.V. 41.
- LOŽEK, V. 2006: *Český ráj ve světle nových poznatků*. Ochrana přírody 61, č. 1, 5–8. Praha.
- MATOUŠEK, V. – JENČ, P. – PEŠA, V. 2005: *Jeskyně Čech, Moravy a Slezska s archeologicky mi nálezy*. Libri: Praha.
- PEŠA, V. – JENČ, P. 2003: *Člověk a pískovcová krajina* – 1. část. Zpravodaj – měsíčník Mnichova Hradiště, č. 9, 14–15. Mnichovo Hradiště. (Česká verze článku Man and Sandstone Landscape, in Härtel, H. (ed.): Sandstone landscapes: geodiversity, biodiversity and landscape conservation, v tisku.)
- PÍČ, J. L. 1888: *Mužský a jeho okolí v ohledu archaeologickém*. Památky archaeologické a místopisné XIV, 330–362. Praha.
- PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ, E. 1981: *Mužský u Mnichova Hradiště. Pravěká skalní pevnost*. Památníky naši minulosti 10. Praha.
- PROSTŘEDNÍK, J. 1996: *Záchranný výzkum sídliště lidu popelnicových polí a doby římské v Turnově*. Pojizerský sborník 3, 11–70. Turnov.
- PROSTŘEDNÍK, J. – VOKOLEK, V. 1998: *Archeologický výzkum skalních lokalit Českého ráje v letech 1994–1997*. Z Českého ráje a Podkrkonoší 11, 118–132. Semily.
- SIMON, K. – HAUSWALD, K. 1995: *Der Kulmer Steig vor dem Mittelalter. Zu den ältesten sächsisch-böhmischem Verkehrswegen über das Ostergebirge*. Arbeits- u. Forschungsberichte z. sächsischen Bodendenkmalpflege 37, 9–98. Stuttgart.
- SKLENÁŘ, K. 1993: *Archeologické památky: Čechy, Morava, Slezsko (průvodce)*. Opava.
- SVOBODA, J. A. (ed.) 2003: *Mezolit severních Čech*. (Mesolithic in Northern Bohemia.) Dolnověstonické studie / The Dolní Věstonice Studies 9. Brno.
- ŠÍDA, P. 2005: *Sředopaleolitické nálezy z pískovcového abri Jislova jeskyně u Turnova*. Památky archeologické 96, 5–30.
- ŠIMÁK, J. V. 1909: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Turnovském*. Praha.
- TUREK, R. 1946: *Prachovské skály na úsvitě dějin*. Praha.
- TUREK, R. 1947: Mašov. Archiv nález. zpráv, č. j. 2131/47. ARÚ AV ČR Praha.
- ULRYCHOVÁ, E. – FRÁNA, J. – SURMAN, F. 2004: Růžicové spony ze Střelče, okr. Jičín. In: K poctě Vladimíru Podborskému, 347–353. FF MU: Brno.
- VOKOLEK, V. 1995: *Skalní sídliště nad Záborčím, k. ú. Ondříkovice*. (Felsensiedlung über Záborčí, Kataster Ondříkovice.) Pojizerský sborník 2, 13–36. Turnov.
- VOKOLEK, V. 1997: *Kovolitci – lid popelnicových polí*. In: Mladoboleslavsko v proměnách času, 19–29. Praha.
- VOKOLEK, V. 1998: *Eneolitické nálezy u „Hlavaté skály“, k. ú. Hrubá skála*. Otázky neolitu a eneolitu našich zemí (Lázně Sedmihorky 1997), 113–122. Turnov – Hradec Králové.
- VOKOLEK, V. 2001: *Výzkum abri pod Těhníkovou skálou u Borku pod Troskami*. (Forschung im Abri unter Těhníkova skála in Borek pod Troskami.) Pojizerský sborník 4, 1999, 47–53. Turnov – Praha.
- WALDHAUSER, J. 2001: *Archeologické nemovité památky okresu Mladá Boleslav*. Mladá Boleslav.
- WALDHAUSER, J. 2003: *Archeologické výzkumy na Mladoboleslavsku roku 2002*. Středočeský vlastivědný sborník 21, 203–214.
- WALDHAUSER, J. – DRÁPELA, L. – KRÁSNÝ, F. 2004: *Archeologické výzkumy na Mladoboleslavsku v roce 2003*. Středočeský vlastivědný sborník 22, 147–152.
- Mgr. Vladimír Peša, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, nám. Osvobození 297, Česká Lípa, 470 34, pesa@muzeum.clnet.cz
-
- Use of the Rockshelters and Caves in the Bohemian Paradise from the Late Bronze Age to the Halstatt Age / Vladimír Peša**
- The Bohemian Paradise is probably our best known area where pseudo-karst rock caves occur in the thick-bedded sandstone of the Czech Cretaceous basin, and it has also received the highest attention in terms of archaeology. The oldest known archaeological works began before 1888 with the excavation led by J. L. Píč in the Sklep Cave near Chodová (Krtola). Larger excavations were made between 1906–1936 by J. V. Šimák and K. Buchtela, to be replaced in the 1940s by L. Jisl and F. Prošek. The new wave of archaeological interest in the Bohemian Paradise began in the latter half of the 1990s with smaller research and rescue jobs in the western part of the Bohemian Paradise area near Mužský hill (Petr Jenč and Vladimír Peša) and large scale soil removals in the Turnov area (Vít Vokolek and Jan Prostředník). Currently around 120 speleo-archaeological sites are registered in the entire area of the Bohemian Paradise, comprising overhangs, niches, caves and rock arches, of which 60 sites prove the presence of man during the Lusatian and Silesian-Platěnice cultures. Given the development of the geomorphology of the sandstone relief, most often these sites are under overhangs and niches. The caves are usually rather small (Buchtela, Čihadla, Jižní Lízovka, Jislova, Kostel and Šourkova díra); in exceptional cases we find larger layered caves such as Postojná near Turnov and Sklep in Chodová, near Mužský. Trojnožka (also Dvojitá rock arch) near Rohlíny, Turnov region, is a special site as a multiple rock arch. No statement can be made today regarding the more precise appearance of the rock caves in the Prachovské skály rock formations. The published large-scale excavations or larger probes were made in three caves (Jislova, Kostel – Velká pec and Postojná), two niches (Nováková pec and Portál near Chodová) and under one shallow overhang (Sokolka II).